

Наук.–метод. журн. Економічні науки. – 2008. – Т. 89. – Вип. 76. – С. 95–103.

9. Дибач І.Л. Оцінка ефективності економічної інтеграції невеликих підприємств / І.Л. Дибач // Формування ефективного механізму корпоративного управління – сучасний стан та перспективи: тези

доп. Всеукраїн. наук.–практ. конф., 23 квіт. 2009 р. – Миколаїв: НУК, 2009. – С. 59–60.

10. Парсяк В.Н. Планування конкурентної спроможності малого підприємства / В.Н. Парсяк, І.Л. Дибач // Економіка: проблеми теорії та практики. – Д.: ДНУ, 2005. – №206. – 302 с. – С. 247–254.

В.І. КРИЛЕНКО,

к.е.н., доцент, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Концептуальні засади економічної безпеки держави

Досліджено концептуальні засади економічної безпеки держави, виявлено найбільш значимі підходи до розкриття сутності категорії «економічна безпека держави».

Ключові слова: економічна безпека, інтереси, стійкість, незалежність, відтворення.

Исследованы концептуальные принципы экономической безопасности государства, определены наиболее значимые подходы к раскрытию сути категории «экономическая безопасность государства».

Ключевые слова: экономическая безопасность, интересы, стойкость, независимость, воссоздание.

This work investigates the conceptual principles of the economic security of the state, identifies the most important approaches to disclosing the entity of the category «economic security of the state».

Keywords: economic security, interests, stability, independence, reproduction.

Постановка проблеми. На сьогодні особливого значення набувають можливості економіки формувати безпеку держави, залишаючись при цьому стійкою і прогресуючою територією, здатною ефективно нейтралізувати економічні загрози або запобігати їх появі. Актуальність дослідження питань забезпечення економічної безпеки України зумовлена низкою об'єктивних чинників: системною трансформацією економіки України і визначенням її ролі та місця в сучасній світовій економіці, зростанням внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці, проблемами інвестиційної діяльності, масштабами тіньової економіки, узгодженням інтересів господарюючих суб'єктів, громадян і держави у контексті забезпечення економічної безпеки.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Окремі підходи до визначення ролі, складових економічної безпеки представлені в наукових працях Л.І. Абалкіна М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліла, В.К. Сенчагова та ін. Проте значна частина питань, що стосуються дослідження концептуальних засад економічної безпеки держави, потребує докладнішого науково–теоретичного опрацювання.

Метою статті є дослідження найбільш значимих підходів до розкриття сутності категорії «економічна безпека держави».

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те що поняття «економічна безпека» нещодавно увійшло до нормативної лексики і стало повноправним об'єктом дослідження економічної науки, питання її забезпечення, запобігання загрозам мають тривалу історію дослідження і вивчаються на стику різноманітних дисциплін: філософії, соціології, економіки. Вперше згадується про безпеку ще в Біблії (28 глава Старого Завіту). Етимологічно поняття «безпека» у перекладі з грецької означає «володіти ситуацією» [1, с. 47]. Урядом Російської імперії вперше офіційно було використано термін «безпека» в «Положенні про заходи до охорони державного порядку і суспільного спокою» від 14 серпня 1881 року. Вважається, що сучасний термін запровадив президент США Теодор Рузвельт у 1904 році [2, с. 9].

У працях вітчизняних економістів цей термін почав використовуватися лише наприкінці минулого століття. Проте за цей час напрацьовано специфічний категоріальний апарат із використанням невластивих класичній економічній науці термінів («загроза», «індикатор безпеки», «порогове значення» тощо), сформовано відповідний йому методологічний інструментарій аналізу, що свідчить про створення окремої підгалузі економічних досліджень – науки, яка займається вивченням теоретико–методологічних засад забезпечення економічної безпеки держави і має назву «екосестейт» [3].

Проте науці про економічну безпеку поки що притаманний значний методологічний еkleктизм. Учені дотепер не дійшли згоди щодо засадничих категорій цієї науки, в тому числі й щодо її ключового визначення – поняття «економічна безпека». Водночас спроби виробити специфічний аналітичний інструментарій щодо оцінки економічної безпеки та аналізу ефективності поточних рішень у сфері економічної політики часто лише поглиблюють сумніви у коректності підходів, що мають місце у цій сфері [3].

Поняття «економічна безпека» методологічно виводиться вченими насамперед із поняття «національна безпека», сутність якого в Законі України «Про основи національної безпеки України» розглядається як захищеність життєво ва-

жливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам і запобігання їм. Закон також визначає основні сфери національної безпеки, серед яких зовнішньополітична, сфера державної безпеки, військова сфера та сфера безпеки державного кордону України, внутрішньополітична, економічна, соціальна, гуманітарна, екологічна, інформаційна сфери.

Разом із тим основу будь-якого суспільства складає сукупність економічних відносин у всьому їх різноманітті, тому визначальною в системі національної безпеки є економічна безпека, її рівень, характер, тенденції розвитку. Від рівня економічної безпеки багато в чому залежить не лише соціальна, а й національна безпека. В той же час сама економічна безпека в значній мірі залежна від соціальної і політичної стабільності в суспільстві, рівня правової і інформаційної забезпеченості. Економічна безпека є складовою системи національної безпеки, і її забезпечення є одним із першочергових національних пріоритетів, гарантією незалежності країни.

При всій важливості різноманітних аспектів національної безпеки основоположним базисом визнається економіка – сукупність виробничо-споживчих відносин, що визначають єдиний комплекс формування, розподілу, обміну і споживання продукції, товарів, послуг як форма існування і розвитку конкретного організму господарської системи, особи, їх спільності.

На сьогодні в офіційних документах і науковій літературі, як зарубіжній, так і вітчизняній, не має єдиного поняття економічної безпеки, що пояснюється його ємкістю (системністю) і взаємозв'язком з іншими галузями знань і практики. Відомі за опублікованими матеріалами трактування поняття «економічна безпека» наведені в таблиці, відображають взаємозалежність таких складових елементів економічної безпеки: об'єкт, на який впливають різного роду небезпеки і в той же час, що є засобом досягнення безпеки; фактори і умови досягнення безпеки; ознаки, параметри, критерії життєздатності об'єкта (результати забезпечення безпеки).

Як суб'єкт економічної безпеки в приведених вище формулюваннях виділяють: державу, економічну систему, економічні відносини на різних рівнях, національну економіку, народ (через державу). Фактори і умови досягнення безпеки виражаються в таких поняттях, як «сукупність», «стан», «здатність», «можливість і готовність», «забезпечення».

Але головним елементом системи є критерії життєздатності об'єкта, які змінюються, доповнюються залежно від структурних трансформацій в економіці.

Таким чином, в економічній літературі зустрічаються різноманітні погляди на визначення категорії «економічна безпека», що пояснюється складністю, багатокомпонентністю і взаємообумовленістю її складових. Вважаємо, що найбільш правильним підходом є інтерпретація безпеки як «стану». Вважаємо, що «безпека як стан захищеності» найбільш широко поняття і включає як «сукупність умов» (певний стан

характеризується набором властивостей і умов), так і «здатність протистояти загрозам» (одна з умов, без якої неможливо вважати об'єкт захищеним).

Ідентифікація економічної безпеки через поняття стійкості та стабільності становить основу першого підходу. Разом із тим необхідно підкреслити, що в «чистому вигляді» таке визначення зустрічається рідко, а розкривається у взаємозв'язку з категоріями «незалежність», «інтереси» або «умови і фактори». Показовою тут є позиція Л. Абалкіна, який визначає економічну безпеку як «сукупність умов і чинників, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення» [4, с. 773]. У визначенні присутні всі значимі елементи безпеки за винятком інститутів влади. Основний критерій безпеки – досягнення стійкого, динамічного й ефективного розвитку економіки.

Другий підхід є найбільш розповсюдженим, що очевидно визначається прийнятим офіційним трактуванням економічної безпеки. Приведемо найбільш типовий приклад такої позиції. Так, В. Сенчагов визначає суть економічної безпеки «як стан економіки і інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборотний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів» [11, с. 49]. Незважаючи на ємкість цього визначення, воно не дає відповіді на ряд запитань: що таке гарантований захист, хто і яким чином повинен цей захист гарантувати.

Третій підхід характерний для представників, які визначають економічну безпеку через здатність національної економіки до розширеного відтворення. Так, Я. Жаліло вважає, що «здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни» [9, с. 25]. Автор пов'язує проблему безпеки із здатністю національної економіки до розширеного відтворення, але у визначенні відсутні засоби протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни.

Трактування економічної безпеки через здатність забезпечувати ефективне задоволення суспільних потреб, що складає основу четвертого підходу, акцентує увагу на соціальній спрямованості процесу. Але у визначенні відсутня мета (життєво важливі інтереси) і засоби протистояння загрозам.

Варто віддати належне позиції авторів, які характеризують економічну безпеку з погляду значимості зовнішньоекономічної безпеки як визначальної складової економічної безпеки держави, інтегрованої у глобальний економічний простір (п'ятий підхід), забезпеченням економічного суверенітету країни в умовах інтенсивної глобалізації всіх сторін суспільного життя. Проте поняття економічного суверенітету пов'язане зі значними теоретичними і науково-прикладними труднощами.

Класифікація цілей економічної інтеграції підприємств малого та середнього бізнесу

Автор, джерело	Визначення	Підхід до визначення
Л. Абалкін [4, с. 771]	Сукупність умов та факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного поновлення та самовдосконалення	Визначення, що характеризують суть економічної безпеки як стійкий і стабільний стан економіки
Б.В. Губський [5, с. 34]	Стан економічної безпеки держави відображає не лише її спроможність забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, але й здатність здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій	
Н.М. Білов [6]	означає надійну і забезпечену всіма необхідними засобами і інститутами держави (включаючи і силові структури і спецслужби) захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз, економічного і матеріального збитку	Визначення, що характеризують економічну безпеку з погляду захищеності її національно-державних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз
Міністерство економіки України [7]	Такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави	
Г.Ю. Дарнопих [8, с. 15]	Здатність підтримувати послідовну реалізацію національно-державних інтересів, стійку дієздатність господарюючих суб'єктів, оптимальні умови життєдіяльності населення	Визначення, що характеризують суть економічної безпеки як здатність національної економіки до розширеного відтворення
Я. Жаліло [9, с. 25]	Здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання	
Г. Пастернак-Таранущенко [10, с. 131]	Такий стан держави, в якому всі потреби населення і країни забезпечені повністю і своєчасно, що дає змогу вести нормальну життєдіяльність та розвиватися системі (державі) і кожному її елементу (людині); економічна безпека держави являє собою комплексну систему, що створюється завдяки виконанню певної кількості дій, та має багато відгалужень (напрямів): демографічний, екологічний, ресурсний, прісноводний, продовольчий, енергетичний, інформаційний та інші	Визначення, що характеризують суть економічної безпеки не лише як стан економіки, а й мають соціальну спрямованість
В.К.Сенчагов [11, с. 47]	Стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть при несприятливих умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів; це не тільки захищеність національних інтересів, але і готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку економіки та підтримання соціально-політичної стабільності суспільства	
Р. М. Дацків [12]	Зовнішньоекономічна безпека – це комплекс заходів, спрямованих на стійкий розвиток національної економіки, з використанням переваг сучасних форм міжнародного поділу праці, запобігання критичній залежності економіки України від іноземних держав чи їх угруповань у життєво важливих питаннях економічної співпраці	Визначення, що характеризують економічну безпеку через зовнішньоекономічну безпеку як визначальну складову економічної безпеки держави, інтегрованої у глобальний економічний простір
А. Степаненко, М. Герасимов [13, с. 39–54]	Стан економіки, який забезпечує її зовнішню і внутрішню стабільність	
М.М. Єрмошенко [14, с. 24]	Економічна безпека держави є характеристикою захищеності життєво важливих інтересів держави, громадян та суспільства від негативного впливу різноманітних загроз. Вона ґрунтується на економічній незалежності, стабільності національної економіки, здатності до економічного саморозвитку, високому рівні самодостатності економіки	Визначення, що характеризують економічну безпеку через можливість держави проводити незалежну економічну політику
В.С. Пірумов [15]	Стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно і вирішувати соціальні завдання і при якому держава має можливість виробляти і проводити в життя незалежну економічну політику	
Концепція економічної безпеки України [16, с. 5]	Спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз	Визначення, що характеризують економічну безпеку комплексно
А.І. Ілларіонов [17, с. 49]	Поеднання економічних, політичних і правових умов, яке забезпечує в довгостроковій перспективі виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним способом	

Трактування економічної безпеки через можливість держави проводити незалежну економічну політику (шостий підхід), своєю чергою, акцентує увагу на стабільності та самодостатності економіки. Проілюструємо цей підхід трактуванням відомого вченого-економіста М.М. Ермошенко, що ґрунтується на економічній незалежності, стабільності національної економіки, здатності до економічного саморозвитку, високому рівні самодостатності економіки [14, с. 24].

Комплексний підхід розглянемо на прикладі визначення А. Ілларионова, який вважає, що «економічна безпека – це таке поєднання економічних, політичних і правових умов, яке забезпечує стійке в тривалій перспективі виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш дешевим способом» [17, с. 45]. Заперечення в цьому підході складає фактична підміна одного поняття іншим: економічна безпека предстала як економічна ефективність, де зіставляється результат (економічні ресурси) і затрати на їх виробництво.

Сильна сторона цього визначення – однозначний зв'язок із задоволенням потреб, що забезпечують нормальну життєдіяльність усіх суб'єктів. Але сумнів викликає акцентування уваги лише на суспільних потребах при повному ігноруванні потреб особи і соціальних груп. Крім того, незрозумілим залишається питання: що слід розуміти під ефективним задоволенням потреб?

Висновки

Таким чином, економічна безпека є складним і багатоплановим суспільним явищем, яке характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву. З позицій багатоаспектного підходу визначення поняття «економічна безпека» нерозривно пов'язане з такими поняттями, як «інтереси» (національні, державні, індивідуальні, корпоративні, суспільні та ін.); «стійкість» (національної економіки, економічного розвитку, соціально-економічної системи тощо); «незалежність» (економіки від зовнішніх ринків, вироблення національної економічної стратегії без зовнішнього впливу); «відтворення» (головним життєво важливим інтересом в економічній сфері для суб'єкта будь-якого рівня – від особи до держави – є відтворення свого існування).

Економічна безпека розглядається в основному в напрямі розвитку економіки, захисту інтересів держави, тобто захисту національних інтересів. Недостатнім чином розглядаються питання стійкого економічного розвитку, забезпечення сприятливих правових, організаційних, економічних умов для ефективного функціонування секторів і галузей економіки.

Вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо трактування економічної безпеки дозволило виявити найбільш значимі підходи до розкриття економічної безпеки: як стійкого і стабільного стану економіки; з погляду захищеності її національно-державних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз; як здатність національної економіки до розширеного відтворення; підходи, що мають соціальну спрямованість; з позицій

інтегрованості у глобальний економічний простір; як можливість держави проводити незалежну економічну політику.

Список використаних джерел

1. Ермошенко М.М. Визначення поняття фінансової безпеки страховика та її категорій / М.М. Ермошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №4. – С. 46–51.
2. Демченко І.В. Фінансова безпека суб'єкта господарювання: сутність та умови виникнення / І.В. Демченко [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvfb/2010_1/index.html
3. Фінанси: підручник / С.І. Юрій та ін.; за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2012. – 688 с.
4. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России / Л.И.Абалкин // Вестник Российской академии наук. – 1997. – Т. 67. – №9. – С. 771–776.
5. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Губський Б.В. – К.: ДП «Укрархбудінформ», 2001. – 121 с.
6. Теория, методология и практика таможенного дела: сб. науч. тр.: в 2-х частях / Под. ред. Н.М. Блинова. – М., РИО РТА, 2006. – 256 с.
7. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 №60 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0060665-07>
8. Дарнопих Г.Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Г.Ю. Дарнопих. – Харків, 1999. – 21 с.
9. Жаліло Я.А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві / Я.А. Жаліло // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: ВПЦ Київський ун-т, Ін-т міжнар. відносин. – 2001. – Вип. 26. – С. 24–27.
10. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
11. Сенчагов В. Финансовый кризис и обострение угроз и вызовов экономической безопасности / В. Сенчагов // Вестник Института экономики РАН. – 2009. – №2. – С. 46–58.
12. Дацків Р.М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції / Р.М. Дацків. – Львів: Центр Європи, 2006. – 160 с.
13. Степаненко А. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів / А. Степаненко, М. Герасимов // Регіональна економіка. – 2002. – №2. – С. 39–54.
14. Ермошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / Ермошенко М.М. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309 с.
15. Пирумов В.С. Методологические проблемы обеспечения национальной безопасности России / В.С. Пирумов. – М., 1996. – С. 47.
16. Концепція економічної безпеки України / За ред. В.М. Гееця.; НАН України; Інститут економічного прогнозування. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
17. Илларионов А.И. Критерии экономической безопасности / Илларионов А.И. // Вопросы экономики. – 1998. – №10. – С. 49.